

belli, quo, lege communi, omnes puberes armati convenire coguntur; et qui ex iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Cæsaris secutum fidem ab eo non discessisse, hostem judicandum curat; bonaque ejus publicat. His rebus confectis, in concilio pronuntiat, accessitum se a Senonibus, et Carnutibus, aliisque compluribus Galliarum civitatibus; huc iter facturum per fines Rhemorum, eorumque agros populaturum, ac priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit. Labienus, cum et loci natura, et manu munitissimis castris sese contineret, de suo, ac legionis periculo nihil timebat, sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige, atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas civitates, equitesque undique convocat. Iis certam diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur; alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causa. Equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Cum majore in dies contemptione Indutiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enuntiari, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Indutiomarus ad castra accedit, atque ibi magnam partem diei consumit. Equites tela conjiciunt, et magna contumelia verborum nostros ad pugna evocant. Nullo a nostris dato responso, ubi visum est, sub vesperum dispersi, ac dissipati discedunt: subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: præcipit, atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam conjectis, quod fore, sicut accidit, videbat, omnes unum peterent Indutiomarum,

ne quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret; quod, mora reliquorum, illum spatium nactum effugere volebat. Magna proponit iis, qui occiderint, præmia. Summittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna; et, cum unum omnes peterent, ⁶¹ in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur, caputque ejus referitur in castra. Redeuntes equites, quos possunt, consecretantur, atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, et Nerviorum, quæ convenerant, copiæ discedunt, paulloque habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

⁶¹ In ipso fluminis vado.) tur: Rhemos autem Mosa divisa
Hiberna Labieni in Rhenis erant, sit a Treviris, quod Cluverius
in confinio Trevirorum, ut supra cap. 12. sect. 24. definiun-
11. 14. probavit.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE BELLO GALLICO
LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

Cæsar per legatos celeriter delectum habet, adjuvante Cn. Pompejo. Treveri imperium deferunt ad propinquos Indutiomari. Hi finitimos, Germanosque sollicitant, Ambiorige sibi socio adjuncto. Cæsar rebus cognitis, in fines Nerviorum contendit, quibus in deditionem acceptis, legiones in hiberna reducit.

Multis de causis Cæsar majorem Galliæ motum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Rheginum, T. Sextium legatos, delectum habere instituit; simul ab Cn. Pompejo proconsule petit, quoniam ipse ¹ ad urbem cum imperio ² Reipublicæ causa maneret, ³ quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire, et ad se proficisci juberet:

¹ *Ad urbem cum imperio.)* Ad urbem, quia proconsul erat Pompejus, nec vero in provincia, quam per legatos regebat. Ad quæ ad Cic. lib. III. ep. VIII. pr. notavimus.

² *Reipublicæ causa.)* Rei frumentariæ causa, quam Tiberis exundatio corruperat. Dion. Cassius, lib. xxxix. pag. 119. ὁ Πομπηϊῶς κατὰ τὴν τοῦ αὐτοῦ πρόνοιαν ἐκδημῆσας.

³ *Quos consulis sacramento rogavisset.)* Quidam conjiciunt

consul: alius consul iis divisè legendum esse: sed nec consulis sacramento male, id est, in quod consul adigebat. Formula sacramenti est apud Livium xxii. 38. Dicendi formula, sacramento rogare apud eundem xxxii. 26. xxxv. 2. xl. 26. Festus dixit sacramento interrogari, quia interrogando exigebatur. Ei opponitur dicere sacramentum, Cæsar Civ. I. seu dicere sacramento, cap. 37. sect. 86.

magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliæ existimans, tantas videri Italiæ facultates, ut si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus adaugeri copiis posset. Quod cum Pompejus et Reipubl. et amicitia tribuisset, celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem et constitutis, et adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate, et copiis docuit, quid populi Romani disciplina, atque opes possent. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos a Treveris imperium deferunt. Illi finitimos, atque Germanos sollicitare, et pecuniam polliceri non desistunt. Cum ab proximis impetrare non possent, ultteriores tentant; inventis nonnullis, civitates jurejurando inter se confirmant, obsidibusque de pecunia cavent. Ambiorigem sibi societate, et foedere adjungunt. Quibus rebus cognitis, Cæsar, cum undique bellum parari videret, Nervios, Aduaticos, ac Menapios, adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis; ⁴ Senones ad imperatum non venire, et cum Carnutibus, finitimsisque civitatibus consilia communicare; a Treveris Germanos crebris legationibus sollicitari: maturius sibi de bello cogitandum putavit. Itaque, nondum hieme confecta, proximis ¹ legionibus coactis, de improviso in fines Nerviorum contendit; et priusquam illi aut convenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea prædâ militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. Eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit.

⁴ *Senones ad imperatum.)* Pæto scribit: nunc ades ad imperandum. Lege ibi interpretæ ἐκείνοις παραγγελλέν. Eodem sensu De Senonibus mox cap. sensu Cicero lib. ix. epist. xxv. 3.

CAPUT II.

Cæsar concilium in Lutetiam Parisiorum transfert, indeque contra Senones proficiscitur. Hi, propter tentatum defectionem, legatos ad Cæsarem mittunt veniam poscentes, quam impetrant. Porro Cæsar bellum in Treviros meditatur, et Ambiorigem; prius tamen contra Menapios contendit. Hi coacti legatos ad Cæsarem de pace mittunt.

- 4 **C**oncilio Galliæ primo vere, ut instituerat, indicto, cum reliqui s præter Senones, Carnutes, Trevirosque venissent, initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, concilium Lutetiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoria conjunxerant: sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo pervenit. Cognito ejus adventu, Acco, qui princeps ejus consilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire: conantibus, priusquam id effici posset, adesse Romanos nuntiatur. Necessario sententia desistunt, legatos deprecandi causa ad Cæsarem mittunt. Adeunt per Æduos, quorum antiquitas erat in fide civitas. Libenter Cæsar, petentibus Æduis, dat veniam, excusationemque accipit, quod æstivum tempus instantis belli, non quæstionis esse arbitratur. Obsidibus imperatis centum, hos Æduis custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos, obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela. Eadem ferunt responsa. Peragit concilium
- 5 **C**æsar, equitesque imperat civitatibus. Hac parte Galliæ pacata, totus et mente, et animo in bellum Trevirorum, et Ambiorigis insistit. Cavarinum cum equitatu Senonum secum proficisci jubet, ne quis aut ex hujus iracundia, aut ex eo, quod meruerat, odio civitatis

5 *Præter Senones.*) Senones Parisiis. Urbs illorum Agendicum, deinde populi nomine Senones dicta; nunc Sens.

motus existat. His rebus constitutis, quod pro explorato habebat, Ambiorigem prælio non esse certaturum, reliqua ejus consilia animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, silvisque muniti, qui uni ex Gallia de pace ad Cæsarem legatos numquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treviros venisse Germanis in amicitiam cognoverat. Hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello lacessendum, ne, desperata salute, aut se in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congregari cogeretur. Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ⁶ ad Labienum in Treviros mitti, duasque legiones ad eum proficisci jubet. Ipse cum legionibus expeditis v. in Menapios proficiscitur. Illi, nulla coacta manu, loci præsidio freti, in silvas, paludesque confugiunt; suaque eodem conferunt. Cæsar partitis copiis cum C. Fabio legato, et M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adit tripartito, ædificia, vicosque incendit, magno pecoris, atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendæ causa, mittunt. Ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut ejus legatos finibus suis recepissent. His confirmatis rebus, Comium Attrebatam cum equitatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in Treviros proficiscitur.

6 *Ad Labienum in Treviros.*) Trevirorum, lib. v. cap. 13. Ergone promoverat castra, quæ sect. 25. Ad dicta ad lib. v. cap. in Rhemis habuerat, in confinio 22. sect. 58.

CAPUT III.

Treviri Labienum adoriri pavant, is non procul ab hostibus castra munit; paullo post motis castris milites ad pugnam hortatur, prælioque commisso hostes fugiunt. Inde civitatis receptæ imperium Cingetorigi traditur.

Dum hæc a Cæsare geruntur, Treviri magnis coactis peditatus, equitatusque copiis, Labienum cum una

legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. Jamque ab eo non longius bidui via aberant, cum duas venisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. Positis castris ab eis millibus passuum xv. auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v. cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv. cohortibus, magnoque equitatu contra hostem proficiscitur, et m. passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem ⁷ difficili transitu flumen, ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie specturos existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie specturos existimabat. Loquitur in concilio palam, "quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas, exercitusque fortunas in dubium non devocaturum, et postero die prima luce castra moturum." Celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitum numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus noctu tribunus milit., ⁸ primisque ordinibus convocatis, quid sui consilii sit, proponit, et quo facilius hostibus timor det suspicionem, majore strepitu, et tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugæ similem profectionem efficit. Hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, cum Galli cohortati inter se, "ne speratam prædam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant;" flumen transire, et iniquo loco prælium committere non dubitant. Quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret ⁹

⁷ Difficili transitu flumen.) Quoniam castrorum locus non satis certus, ut ad cap. 5. sect. 4. dubitavimus; neque flumen hoc licebit ex pluribus designare.

⁸ Primis ordinibus convocatis.) Centurionibus primorum ordi-

num. Vide lib. 5. c. 13. sect. 28.

⁹ Eadem usus simulatione itineris.) ITINERIS, discessus, recessionis, fugæ similis, ut non sit quod Fulvius ¹⁰ minoris malit. Hoc Labieni stratagemata Frontinus laudavit lib. 2. cap. 5. n. 20.

eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. Tum præmissis paululum impedimentis: "Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito, atque iniquo loco tenetis: præstate eandem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero imperatori præstitistis: eum adesse, et hæc coram cernere existimate." Simul signa ad hostem converti, aciemque dirigi jubet, et paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes jaciunt. Illi, ubi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti, proximas silvas petiverunt, quos Labienus equitatu consecutus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus civitatem recipit. Nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum fuga, sese domum contulerunt. Cum iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex civitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstravimus, principatus, atque imperium est traditum.

CAPUT IV.

Ponte supra Rhenum Cæsaris jussu facto, exercitus transducitur. Ubi legatos ad Cæsarem mittunt, porro ab iisdem Cæsar certior fit, Suevos, qui auxilia Treveris miserant, exercitum cogere. Cæsar Ubiis imperat, ut cognoscant, quænam a Suevis gerantur, quod prompte faciunt.

Cæsar postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit, quarum erat altera, quod auxilia contra se Treveris miserant, altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus, ¹⁰ paulum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Nota, atque

¹⁰ Paulum supra eum locum.) dimus; hic autem factus in Prior pons in Ubiis fuit, ut ad Treveris, sect. 6. lib. iv. cap. 10. sect. 19. ostendit.

instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur: firmo in Trevis praesidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Ubi, qui ante obsides dederant, atque in deditioem venerant, purgandi sui causa ad eum legatos mittunt, qui doceant, "neque ex sua civitate auxilia in Trevis missa, neque ab se fidentiam. Petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus poenas pendant. Si amplius obsidum velit, dare pollicentur." Cognita Caesar causa, reperit ab Suevis auxilia missa esse, Ubiorum satisfactionem accipit, aditus, viasque in 10 Suevos perquirat. Interim paucis post diebus fit ab Ubiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere, atque iis nationibus, quae sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus, equitatusque mittant. His cognitis rebus, rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit. Ubiis imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in oppida conferant, sperans barbaros, atque imperitos homines, inopia cibarium adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. Mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant, quaeque apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt, et paucis diebus intermissis referunt: "Suevos omnes, posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis, sociorumque copiis, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. Silvam esse ibi infinitae magnitudinis, 11 quae appellatur Bacenis: hanc longè introrsus pertinere, et pro nativo muro objectam, Cheruscos a Suevis, Suevosque a Cheruscis injuriis, incursionibusque prohibere: ad ejus initium silvae Suevos adventum Romanorum expectare constituisse."

II Quae appellatur Bacenis.) Græcus Βακένν. Pars fuit magnæ Herciniæ, et quæ in extremis Cattorum, a quibus Cheruscos inter, Visurgim, et Albim

populos sejungit, non videtur longius ab illis reliquis, quae hodieque den Haartz appellamus.

CAPUT V.

Describuntur Galliae mores. Omnes Galliae civitates in duas partes divisa principes suos habent. Alterius quidem partis sunt Aedui; alterius vero Sequani; qui adventu Caesaris in Galliam dimitunt principatum, quem Rbeni consequuntur. Eorum, qui in honore sunt apud Gallos, duo sunt genera, alterum Druidum, equitum alterum: multa alia praeterea ad utrumque genus pertinentia narrantur.

Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum 11 esse videtur de Galliae, Germanicaeque moribus, et quo differant ex nationes inter sese, proponere. "In Gallia non solum in omnibus civitatibus, atque pagis, partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur, quorum ad arbitrium, judiciumque summa omnium rerum, consiliorumque redeat. Idque ejus rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilium egeret. Suos enim opprimi quisque, et circumveniri non patitur; neque aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem." Hæc eadem ratio est in summa totius Galliae. Namque omnes civitates in duas partes divisa sunt. Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. II cum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaeque eorum erant clientelae, Germanos, atque Ariovistum sibi adjunxerant, eosque ad se 12 magnis jacturis, pollicitationibusque produserant. Præliis vero compluribus factis secundis, atque omnino nobilitate Aeduum interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientum ab Aeduis ad

12 Magnis jacturis, pollicitationibusque.) Interpres de peal. una voce utramque latinam complexus. Jacturae, largitiones cum damno largientis factae.

Noster Civil. III. extremo; de principatu controversia apud milites largitiones auxit, magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.

se transducerent; obsidesque ab iis principum filios acciperent; et publice jurare cogereat, nihil se contra Sequanos consilii inituros; et partem finitimi agri per vini occupatam possiderent, Galliæque totius principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Divitiacus auxilii petendi causa Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat. Adventu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Æduis redditis veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atque imperio æquiore se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia, dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi successerant, quos quod adæquare apud Cæsarem gratia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, se Rhemis in clientelam dederant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita et novam, et repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Ædii, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. "In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebs pæne servorum habetur loco, quæ per se nihil audet, et nulli adhibetur consilio. Plerique, cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus ¹³ alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica, ac privata procurant, religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinæ causa concurrat; magnoque ii sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis, privatisque constituunt; et si quod est admissum faci-

¹³ Alterum est Druidum. Quos Cæsar laxè vocat *Druides*, alii in tria genera dispe-
scunt, *Bardos*, qui hymnos, et
carmina tractent; et *Vates*
(*Οὐράτες* Strabo) qui sacrifi-

ficia obeant: et *Druides* pro-
prios, qui circa philosophiam,
moralem præsertim, versen-
tur. Vide Strab. iv. pag. 136.
et Lucan. lib. I. vers. 448.
seqq.

mus, si hædes facta, si de hæreditate, de finibus contro-
versia est, iidem decernunt; præmia, pœnasque
constituunt: si quis aut privatus, aut publicus eorum
decreto non stetit, sacrificiis interdicit. Hæc pœna
apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum,
ii numero impiorum, ac sceleratorum habentur; ab
iis omnes decedunt; aditum eorum, sermonemque de-
fugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant;
neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus
communicatur. His autem omnibus Druidibus præest
unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc
mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit.
At, si sunt plures pares suffragio Druidum adlegitur;
nonnumquam etiam de principatu armis contendunt. Ii
certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ ¹⁴ regio
totius Galliæ media habetur, considunt in loco con-
secrato. Huc omnes undique, qui controversias ha-
bent, conveniunt, eorumque iudiciis, decretisque par-
rent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Gal-
liam translata esse existimatur. Et nunc, qui diligen-
tius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, dis-
cendi causa, proficiscuntur. Druides a bello abesse ¹⁴
consueverunt, neque tributa una cum reliquis pendunt,
militiæ vacationem, omniumque rerum habent immu-
nitatem. Tantis excitati præmiis, et sua sponte multi
in disciplinam conveniunt, et a propinquis, parentibus-
que mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere
dicuntur. Itaque nonnulli annos vicenos in disciplina
permanent; neque fas esse existimant ea literis man-
dare, cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque
rationibus, ¹⁵ Græcis literis utantur. Id mihi duabus
de causis instituisse videntur, quod neque in vulgus
disciplinam efferri velint, neque eos, qui discunt, li-
¹⁴ Regio totius Galliæ me-
dia. Laxè etiam hæc mediætas
accipienda, sicut umbilicus ter-
ræ in Delphis, quem Græci
crediderunt. Vide Notit. O. A.
lib. I. cap. 4.
¹⁵ Græcis literis utantur.)

Quamvis interpret etiam ἑλλη-
νιστικῶς reddiderit; tamen Hot-
manus, et Dion. Vossius hanc
vocem Græcis eliminandam cen-
sent. Potest tamen etiam reti-
neri, ut explicatio ex lib. I.
cap. 16. sect. 29. repetatur.

teris confisos, minus memoriæ studere; quod ferre ple-
risque accidit, ut præsidio literarum diligentiam in
perdiscendo, ac memoriâ remittant. In primis hoc
volunt persuadere, non interire animas, sed ¹⁶ ab aliis
post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad
virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa
præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi,
ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deo-
rum immortalium vi, ac potestate disputant, et juven-
¹⁵ tuti tradunt. Alterum genus est equitum. Ii, cum est
usus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæsa-
ris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut
ipsi injuriâ inferrent, aut illatas propulsarent) omnes
in bello versantur; atque eorum ut quisque est gene-
re, copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ¹⁷ am-
bactos, clientesque habet. Hanc unam gratiam poten-
¹⁶ tiamque noverunt. Natio est omnis Gallorum admo-
dum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui
sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis, pe-
riculisque versantur, aut ¹⁸ pro victimis homines im-
molant, aut se immolatos vovent, ministrisque ad
¹⁷ ea sacrificia Druidibus utuntur; quod pro vita homi-
nis, nisi vita hominis reddatur, non posse aliter Deo-
rum immortalium numen placari arbitrantur: publice-
que ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii im-
mani magnitudine simulacra habent: quorum contexta
viminibus membra vivis hominibus complent, quibus

¹⁶ Ab aliis post mortem
transire.) Hæc ipsa est μετεμ-
ψύχωσις: quam an Pythago-
ras a Druidibus acceperit, an
hi a Pythagora, incertum. A-
lexander tamen, Pythagori-
cus scriptor, tradit apud Cle-
mentem Alexandrinum lib. I.
Strom. pag. 304. Pythagoram
Gallorum etiam auditorem fuisse.

¹⁷ Ambactor, clienterque.)
Posteriore verbo explicatur
prius. Cæsari certe clientes sunt

ambacti. Alii servi, apud En-
nium. Vet. Gloss. Ambactus
δούλος μισθωτός δ: E'vvia:z
quod etiam videtur Festus di-
xisse, sed interpolavit Paulus,
ut genuina lectio ex glossa re-
stituenda sit.

¹⁸ Pro victimis homines im-
molant.) Lactantium I. 21. 3.
Galli Esum, atque Teutatem
humano cruore piacabant, quod
etiam Lucanus lib. I. vers. 444.
seq. confirmat.

succensis, circumventi flamma exanimantur homines.
Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut ali-
qua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus
esse arbitrantur. Sed cum ejus generis copia deficit,
etiam ad innocentium supplicia descendunt. ¹⁹ Deum ¹⁷
maxime Mercurium colunt. Hujus sunt plurima simu-
lacula; hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc
viarum, atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecu-
niæ, mercaturasque habere vim maximam arbitrantur.
Post hunc, Appollinem; et Martem, et Jovem, et Mi-
nervam. De his eandem fere, quam reliquæ gentes,
habent opinionem; Appollinem morbos depellere; Mi-
nervam operum, atque artificiorum initia tradere; Jo-
vem imperium cælestium tenere; Martem bella rege-
re. Huic, cum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ
bello ceperunt, ²⁰ plerumque devovent. Quæ supera-
verint, animalia capta immolant; reliquas res in unum
locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum ex- ¹⁸
tractos cumulos locis consecratis conspicari licet. Ne-
que sæpe accidit, ut, neglecta quispiam religione, aut
capta apud se occultare, aut posita tollere audeat:
gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu consti-
tutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos
prædicant: idque ab Druidibus proditum dicunt: ob
eam causam spatia omnis temporis non numero dierum,
sed noctium finiunt; et dies natales, et mensium, et
annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequa-
tur. In reliquis vitæ institutis hoc fere ab reliquis dif-
ferunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverint, ut
munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non
patiantur; filiumque puerili ætate in publico, in con-
spectu patris assistere, turpe ducunt. Viri quantas pec-
unias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex

¹⁹ Deum maxime Mercuri-
um.) Plures Deum legunt, et
Græcus θεῶν, quia et Tacitus
German. cap. 9. Deorum maxi-
me Mercurium colunt. Sed an
id Cæsaris dictio ferat, dubitat
D. Vossius, et quarto casu ma-

vult legi, præsertim quod in-
scriptiones hoc peculiare Mer-
curio tribuant DEO MERCU-
RIO.

²⁰ Plerumque devovent.) Hoc
et solemne Capuanis fuit. Ta-
cit. XIII. 56. 3.

suis bonis, æstimatione facta, cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur. Uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vitæ necisque habent potestatem: et cum paterfamilias illustriore loco hatus decessit, ejus propinqui conveniunt: et de morte, si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quæstionem habent: et, si comper-
 19 tum est, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, et sumptuosa; omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia; ac paullo supra hanc memoriam servi, et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funeribus confectis, una
 20 cremabantur. Quæ civitates commodius suam Rempubl. administrare existimantur, habent²¹ legibus sanctum, si quis quid de Republ. a finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat, neve cum
 81 quo alio communicet, quod sæpe homines temerarios, atque imperitos falsis rumoribus terreri, et ad facinus impelli, et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant: quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt. De Republ. nisi per concilium loqui non conceditur.,

²¹ Legibus sanctum.) Id est, libri habent: castigatores auctum, ut veteres quidam tem sanctum.

CAPUT VI.

Germaniæ mores describuntur, tum ea, quæ ad eorum religionem, judicia, dignitates, rem bellicam spectant, Loca circa silvam Herciniam fertilissima perhibentur, in qua multa animalia nascuntur nobis omnino ignota.

²¹ Germani multum ab hac consuetudine differunt. "Nam neque Druides habent, qui rebus divinis præsent; neque sacrificiis student. Deorum numero eos

solos ducunt, quos cernunt, et quorum opibus aperte jvantur, Solem, et Vulcanum, et Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit. Ab parvulis labori, ac duritiei student. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Intra annum vero xx. feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quod et promiscue in fluminibus perluuntur, et pellibus, aut²² parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturæ non student: ma-
 22 jorque pars victus eorum in lacte, et caseo, et carne consistit: neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis, et quo loco visum est, attribunt agri, atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas; ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora, atque æstus vitandos ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones, dissensionesque nascuntur; ut animi æquitate plebem contineant, cum
 23 suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato. Cum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert, magistratus, qui eo bello præsent, ut vi-

²² Parvis rhenonum tegumentis.) Varroni 4. 35. de LL. rbeno peregrinum est vocabulum. Isidorus Orig. xxix. 23. Rhenones sunt velamina humerorum, et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo bispida, ut imbres respuant. Ad- dit ex Sallustii Hist. fragmentum: Germani insectum rbenonibus corpus tegunt. Sidonius lib. 4. epist. xx. clausa vulvaris latera rbenonibus. Et Servius ad III. Georg. 183. ut Sallustius dicit in Historiis vestes de pellibus rbenones vocantur.

tæ, necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus, sed principes regionum, atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusvis civitatis fiunt: atque ea juvenutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut qui sequi velint, profiteantur; consurgunt illi, qui et causam, et hominem probant, suumque auxilium pollicentur, atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum, ac proditorum numero ducuntur; omniumque rerum iis postea fides abrogatur. Hospites violare, fas non putant: qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent, iisque omnium domus patent, victusque communicatur. Ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, et ultro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Herciniam silvam (quam ²³ Eratostheni, et quibusdam Græcis fama notam esse video, quam illi Orciniam appellant) ²⁴ Volcæ Tectosages occuparunt, atque ibi consederunt: quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque habet justitiæ, et bellicæ laudis opinionem; nuncque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent; eodem victu, et cultu corporis utuntur. Gallis autem propinquitas, et transmarinarum rerum notitia multa ad copiam, atque usum largitur; paulatim assuefacti superari, multisque victi præliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant. Hujus Herciniae silvæ, quæ supra

²³ Eratostheni, et aliis q.) Eratosthenes geographus, cujus sæpe Strabo mentionem fecit. Quod sequitur aliis, a Cluverio est Serm. p. 702. quia et ipse Eratosthenes Græcus fuit.

²⁴ Volcæ Tectosages.) Galli genere, quorum ut colonia

in Asiam venit, ita facilius in vicinam Germaniam deduci potuit. Male quidam libri, vulgo Tectosages. Græcus interpret: οἱ τε βολλαι καὶ οἱ τεκτόσαγες. Sed abundat xai, quia non diversi sunt, sed genus Volcarum Tectosages.

demonstrata est, latitudo **ix.** dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, et Nemetum, et Rauracorum finibus, **recta**que fluminis Danubii regione pertinet ad fines ²⁵ Dacorum, et Anartium. Hinc se flecitur sinistrorsus, **diversis** a flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. Neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat, cum dierum iter **lx.** processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maxime differant ab cæteris, et memoriæ prodenda videantur, hæc sunt. ²⁶ "Est bos cervi figura, cujus a media fronte inter aures unum cornu existit **excelsius**, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, **cornibus**. Ab ejus summo sicut palmæ, ramique late diffunduntur. Eadem est femina, marisque natura, eadem forma, magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur ²⁷ Alces. Harum est consimilis capreis figura, et varietas pellium; sed magnitudine paulo antecedunt, mutilæque sunt cornibus, et ²⁸ crura sine nodis, articulisque habent, neque quietis causa procumbunt, neque, si quo afflictæ casu conciderint, erigere sese, aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus. Ad eas se applicant, atque ita paullum modo reclinatæ quietem capiunt; quarum ex vestigiis cum est animadversum a venatoribus, quo

²⁵ Dacorum, et Anartium.) Datis a septentrione continui Anartes, sive Anati, Ptolemæo **III.** 8. designante, cui Ἀναρταὶ dicuntur.

²⁶ Est bos cervi figura.) Vulgo bisontem interpretantur. Plinius **VIII.** 15. jubatos bisontes dixit. Seneca Hippolyto **v.** 64. villosos: neuter de cornu, sicut nec Cæsar de juba, aut villis. Videtur Cæsar ex fama potius, quam quod ipse viderit, hæc animalia descripsisse.

²⁷ Alces, consimilis capreis

figura.) CAPREIS Salmasius Exerc. Pl. p. 164. emendavit. Vulgo capris. Sed et in harum explicatione dissensus est. Pausaniæ ἀλκη alce est media inter cervum, et camelum specie, Beot. cap. 21. Plinius dicto loco: Alces, ut proceritas aurium, et cervicis distinguat, jumento similis.

²⁸ Crura sine nodis.) Plinio ibidem non alces, sed achlis, sive machlis animal haud dissimile alci, est nullo suffraginum flexu.

se recipere consueverit, omnes eo loco aut a radicibus subruunt, aut accidunt arbores, tantum ut summa species earum stantium relinquatur. Huc cum se ex consuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, ²⁹ qui Uri appellantur. Ii sunt magnitudine paulo infra elephantos; specie, et colore, et figura tauri. Magna vis est eorum, et magna velocitas. Neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolecentes, atque hoc genere venationis exercent; et qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. Sed assuescere ad homines, et mansuescere, ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum, figura, et species multum a nostrorum bouum cornibus differt. Hæc studiose conquisita ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur. „

²⁹ Qui uri appellantur. Pli- bover vocat, et a bubalis distin-
nius ante dicto loco: gignit Ger- guit Seneca Hippolyto v. 6.
mania excellenti vi, et velocitate Tibi villori terga bisontes,
uros. Hos æque ac bisontes, feros Latisque feri cornibus uri.

CAPUT VII.

Cæsar ultimam pontis partem rescindit, ut auxilia barbarorum tardet, ibique ad præsidium reliquit C. Volcatium Tullum; ipse vero ad bellum contra Ambiorigem proficiscitur; cujus adventu cognito Ambiorix fugit.

²⁹ Cæsar, postquam per Ubios exploratores comperit, Suevos sese in silvas recepisse, inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturæ student, constituit non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quæ ³⁰ ripas Ubiorum

³⁰ Ripas Ubiorum.) Adhuc Rheni ripa colentium; nondum in Germania barbara, et dextra transductorum.

contingebat, in longitudinem pedum. cc. rescindit, atque in extremo ponte turrim tabularum iv. constituit, præsidiumque cohortium xii. pontis tuendi causa ponit: magnisque eum locum munitionibus firmat. Ei loco, præsidioque C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit: ipse, cum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam silvam, „ quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Tréviorum ad Nervios pertinet, ³¹ millibusque amplius l. in longitudinem patet, „ L. Minucium Basilum cum omni equitatu præmittit; si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit, monet, ut ignes fieri in castris prohibeat, ne qua ejus adventus procul significatio fiat. Sese confestim ³⁰ subsequi dicit. Basilus, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitatibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna potest: nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum, atque imparatum incideret, priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama, ac nuntiis afferretur: sic magnæ fuit fortunæ, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis, equisque comprehensis, ipsum ³² effugere mortem. Sed hoc eo factum est, quod, ædificio circumdato silva, „ (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causa, plerumque silvarum, ac fluminum petunt propinquitates) „ comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paulisper sustinuerunt. Iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit. Fugientem silvæ texerunt. Sic ad subeundum periculum, et ad vitandum,

³¹ Millibus amplius l. in longit.) Quinquaginta ex Orosii vetustis lib. et hist. Miscellan. Valesius legit Not. Gall. p. 37. quod ante ipsum etiam Cluverius observaverat: et confirmat D. Vossius. Vulgo legebatur D. id

est, quingentis, quod nimium est. Græcus hæc de magnitudine silvæ prætermisit.

³² Effugere mortem.) Videtur vox mortem a librario adjecta, quod plures observarunt, etiam D. Vossius.

31 multum fortuna valuit. Ambiorix copias suas iudicio ne non conduxerit, quod prælio dimicandum non existimaverit, an tempore exclusus, et repentino equitum adventu prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est. Sed certe, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere jussit, quorum pars in Arduennam silvam, pars in continentes paludes profugit. Qui proximi Oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt: quas æstus efficere consueverunt. Multi ex suis finibus egressi, se, suaque omnia alienissimis crediderunt.

CAPUT VIII.

Cativolcus se interimit. Segni, et Condrusi legatos ad Cæsarem mittunt, ne ipsi credantur in hostium numero. Cæsar impedimenta ad Atuatum contulit, et Q. Tullium Ciceronem ad præsidium cum legione relinquit. T. Labienus in Menapiorum, et Trebonius in Aduaticorum fines proficiscuntur Cæsaris jussu, qui flumen Scaldim petit, quo ierat Ambiorix.

Cativolcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, ætate jam confectus, cum laborem aut belli, aut fugæ ferre non posset, omnibus 33 precibus detestatus Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset, 34 taxo, cujus magna in Gallia, Germanique copia est, se exanimavit. Segni, Condrusique, ex gente, et numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Cæsar explorata re quæstione captivorum, si qui ad eos Eburones

33 *Precibus detestatus.*) Diris imprecationibus: quod ex verbo detestatus clarum est. Horatio II. Satyr. VI. 30. iratæ preces sunt.
34 *Taxo se exanimavit.*) Et succus, et fructus hujus arboris lethiferi dicuntur esse.

ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit. Tum copiis in tres partes distributis, impedimenta omnium legionum ad 35 Atuatum contulit: id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculejus hiemandi causa consederant. Hunc cum reliquis rebus locum probabat Cæsar; tum quod superioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem sublevaret. Præsidio impedimentis legionem XIV. reliquit, unam ex iis III. quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. Et legioni, castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentosque equites attribuit. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III. ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet. C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ Aduaticis adjacet, depopulandam mittit: ipse cum reliquis tribus 36 ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ partes ire constituit; quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens post diem VII. sese reversurum confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labienum, Treboniumque hortatur, si Reipubl. commodo facere possint, ad eam diem revertantur; ut rursus communiter consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint.

35 *Atuatum.*) Postea urbs ex castello facta adsumpsit gentis nomen Tungri, Tengem.

36 *Ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam.*) Interpretis Zabiv, Sabini, nunc Sambre, atque ita expeditæ rationes sunt. Qui Scaldim tuentur, vel errasse Cæsarem dicunt, vel aliam nunc faciem horum fluminum, mersa forte terræ parte, per quam Scaldis ad Mosam decurrerit.

CAPUT IX.

Milites dispersi vallem quamdam, et silvestria loca ad præsidium, et defensionem occupant. Cæsar nuntios ad finitimos dimittit, quos convocat ad deripiendos Eburones.

34 **E**rat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo. Ubi cuique aut vallis abdita, aut locus silvestris, aut palus impedita spem præsidii, aut salutis aliquam offerebat, conederat. Hæc 37 loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda (nullum enim poterat universis ab perterritis, ac dispersis periculum accidere) sed in singulis militibus conservandis: quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. Nam et prædæ cupiditas multos longius evocabat, ac silvæ incertis, occultisque itineribus confertos adire prohibebant. Si negotium confici, stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, deducendique erant milites. Si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio, et consuetudo exercitus Rom. postulabat, locus ipse erat præsidio barbaris, neque ex occulto insidiandi, et dispersos circumveniendi singulis deerat audacia. At in ejusmodi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur: ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo detrimento militum noceretur. Cæsar ad finitimas civitates nuntios dimittit. Omnes evocat spe prædæ ad diripiendos Eburones, ut potius in silvis Gallorum vita, quam legionariorum periclitetur: simul, ut magna multitudine circumfusa, pro tali facinore, 38 stirps, ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter convenit.

37 *Loca vicinitatibus nota.)*
Vicinis accolis, μετῶνικῶς.

38 *Stirps, ac nomen civitatis tollatur.)* Civitas, gens, popu-

lus Eburonum, quorum ne nomen quidem superstes mansit: qui ex stirpe reliqui in Tungrorum nomen concesserunt.

CAPUT X.

Germani intelligunt, Eburones diripi. Sicambri Rhenum transeunt, et Eburonum fines adeunt, inde ad Atuaticam contendunt, ubi sunt impedimenta Romanorum. Germani in Ciceronis castra irrumpunt, ex quo magna perturbatio, et timor in castris cooritur.

Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur, 35 diesque appetebat VII., quem ad diem Cæsar ad impedimenta, legionemque reverti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit, et quantos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis, ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla, quæ parvam modo timoris causam afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædæ evocari. Cogunt equitum II. millia Sicambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenteros, atque Usipetes, supra docuimus. Transeuntes Rhenum navibus, ratibusque, xxx. millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Invitati præda longius procedunt. Non hos palus in bello, latrociniiisque natos, non silvæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captivis quærent: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus ex captivis: „Quid vos, *inquit*, hanc miseram, ac tenuem sectamini prædæ, quibus jam licet esse fortunatissimis? III. horis ad Atuaticam venire potestis: huc omnes fortunas exercitus Romanorum contulit. Præsidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat.“ Oblata spe Germani, quam nacti erant, prædæ in occulto relinquant; ipsi ad Atuaticam contendunt, usi eodem duce, cujus hæc indicio cognoverant. Cicero, qui per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa dili-

gentia milites in castris continuisset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset: vii. die diffidens, Cæsarem de numero dierum fidem servaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de ejus reditu fama afferebatur, simul, eorum permotus vocibus, qui illius patientiam pene obsessionem appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret, nullum hujusmodi casum expectans, quo ix. oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis, ac pene deletis hostibus, in millibus passuum 111. offendi posset, v. cohortes frumentatum in proximas segetes mittit, quas inter et castra unus omnino collis intererat. Complures erant in castris ex legionibus ægri relictis, ex quibus, qui hoc spatio dierum convalescerant, circiter ccc. sub vexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur. Hoc ipso tempore, et casu Germani equites interveniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumperere conantur; nec prius sunt visi, objectis ab ea parte silvis, quam castris appropinquarent, usque eo, ut ³⁹ qui sub vallum tendent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinantes nostri re nova perturbantur, ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. Circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent. Ægre nostri portas tuentur. Reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit. „Totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus quærit, neque quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conveniat, provident. Alius jam capta castra pronuntiat, alius deleto exercitu, atque imperatore, victores barbaros venisse contendit: plerique ⁴⁰ novas sibi ex loco religiones fingunt, Cottæque, et Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello,

³⁹ Qui sub vallum tendent.) Tentoria haberent. Virgil. Æn. II. vers. 29.

Hic savus tendebat Achilles. Curtius x. 7. extr.

Excedere urbe, et tendere in campo.

⁴⁰ Novas religiones.) Metus, et mala omnia ex loco infausto.

ante oculos ponunt. „ Tali timore omnibus perterritis, confirmator opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum esse intus præsidium. Perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

CAPUT XI.

Publius Sextius Baculus æger in præsidio relictus inimicorum impetum sustinet. Adventu eorum, qui frumentatum ierant, barbari ab oppugnatione desistunt, sed cognito parvo numero, iterum impetum faciunt: sed tamen desperata expugnatione Rhenum transeunt, remanente magno in castris terrore, quem tamen Cæsaris adventus aufert.

Erat æger in præsidio relictus P. ⁴¹ Sextius Baculus ³⁸ qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cujus mentionem superioribus præliis fecimus; ac diem jam v. cibo caruerat. Hic diffusus suæ, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis, atque in porta consistit. Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis, quæ in statione erat. Paulisper prælium una sustinent. Relinquit animus Sextium, gravibus acceptis vulneribus: deficiens ægre ⁴² per manus tractus servatur. Hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum in munitionibus consistere audeant, speciemque defensorum præbeant. Interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites: quanto res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitio est, quæ perterritos recipiat. Modo conscripti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum milit. centurionesque ora convertunt: quid ab eis præcipiatur, expectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Bar-

⁴¹ Sextius Baculus, qui primum pilum.) Vide supra lib. 2. cap. 12. sect. 25. et cap. 4. sect. 5. Adi Baluentii exemplum, lib. 5. cap. 14. sect. 35.

⁴² Per manus tractus.) Quia æger, et vulneratus se recipere non poterat, manu prehensum retraxerunt socii a periculo.

bari signa procul conspicati, ab oppugnatione desistunt; redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captivis cognoverant. Postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumultum procurrant. Hinc celeriter dejecti se in signa, manipulosque conjiciunt; eo magis timidos perterrent milites. Alii, cuneo facto, ut celeriter perumpant, censent; quoniam tam propinqua sunt castra, etsi pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos servari posse confidunt: alii, ut in jugo consistant, atque eundem omnes ferant casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus. Itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio equite Romano, qui eis erat præpositus, per medios hostes perumpunt, incolumesque ad unum in castra perveniunt omnes. Hos subsequuti calones, equitesque eodem impetu militum virtute servantur. At ii, qui in jugo constiterant, ⁴³ nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim, celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ⁴⁴ ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum causa virtutis in superiores erant ordines hujus legionis transducti, ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes concedunt. Militum pars horum virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: pars ⁴¹ a barbaris circumventa perit. Germani, desperata oppugnatione castrorum, quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in silvis

⁴³ Nullo usu rei militaris percepto.) Ciacconio, et Scaligero superfluum est percepto, et ab aliena manu additum.

⁴⁴ Ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum.) Inferiores ordines opponuntur primis ordinibus, de quibus sæpe dictum.

Descendebant ordines usque ad decimum pro cohortium numero. Nec promotio centurionum semper in eodem genere per saltum, et ex legione in legionem, ex cohorte in cohortem aliam. Lipsius de M. R., lib. II. 8.

deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. At tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupaverat, ut ⁴⁵ pene alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum se ex fuga recepisse dicerent, neque incolumi exercitu, Germanos castra oppugnatos fuisse contenderent. Quem timorem Cæsaris adventus sustulit.

⁴⁵ Pene alienata mente.) Ita commota, ut vix composites sui essent. Voss. Sic Celsus IV. 2. oculorum caligo, mentis alienatio. Et Ulpianus lege 15. D. de injuriis, principio: Si quis mentem alicujus medicamento alienaverit. Lactantius dixit I. 4. 3. quis emotus mentis, id est, furiosus: et 4. 27. 2. hominum mentes emotas in pristinos sensus reponerat.

CAPUT XII.

Cæsar conquestus, cohortes missas e statione fuisse, ad vexandos hostes parum felici eventu progreditur. Concilio indicto de conjuratione Senonum, & Carnutum questionem habet. Supplicium de Accone sumptum. Cæsaris iter in Italiam.

Reversus ille, eventus belli non ignarus, unum ⁴² quod cohortes ex statione, et præsidio essent emissæ, questus, ne minimo quidem casu locum relictum debuisse, multum fortunam in repentino hostium adventu potuisse judicavit: multo etiam amplius, quod pene ab ipso vallo, portisque castrorum barbaros avertissent. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Cæsar ad vexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non ⁴³

solum a tanta multitudine jumentorum, atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant, ut si qui etiam in præsentiâ se occultassent, tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent: ut spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam a Cæsare gratiam inuros putarent, pene naturam studio vincere, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse videretur: atque ille latebris, ac silvis, aut saltibus se eriperet, et noctu occultatus alias regiones, partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam *iv.* quibus solis

44 vitam suam committere audebat. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortum Rhemorum reducit: concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum, et Carnutum quæstionem habere instituit; et de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronuntiata more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli judicium veriti profugerunt, quibus cum aqua, atque igni interdixisset, *ii.* legiones ad fines Trevirorum, *ii.* in Lingonibus, *vi.* reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit, frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

COLLEGIUM CLAVI ET
C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE BELLO GALLICO
LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Cæsar cognita Clodii cæde delectum habet. Galliæ principes inito concilio contra Cæsarem conjurant.

Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur, ubi cognoscit ¹ de P. Clodii cæde; de Senatusque consulto certior factus, ² ut omnes Italiæ juniores conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi, et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, „retineri urbano motu Cæsarem, neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse.“ Hac impulsu occasione, qui jam ante se populi Romani imperio subjectos dolerent, liberius, atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus, ac remotis locis queruntur ³ de Acconis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse demonstrant: miserantur communem Galliæ fortunam: omnibus polli-

¹ De P. Clodii cæde.) Nota res ex Cic. Orat. pro Milone.
² Ut omnes Italiæ juniores conjurarent.) In bonam partem hic conjurare, id est, simul jurare: cum enim per periculi vicinitatem non liceret singulos sacramento rogare, omnes si-
mul jurabant, edicto in unum locum convocati, quæ militia conjuratio dicta. Ritus Servius scripsit ad principium, Æn. viii.
³ De Acconis morte.) Quem Cæsar, auctorem rebellionis, supplicio adfecerat, lib. 6. c. 2. sect. 4. et c. 12. sect. 43. extr.